

Open de schatkamer en dekoloniseer het museum

Mijnheer de Rector Magnificus, leden van het bestuur van de Clusius Stichting, leden van het Curatorium van deze bijzondere leerstoel, zeer gewaardeerde toehoorders, lieve vrienden en familie.

Botanie, ook wel bekend als plantkunde, is waarschijnlijk de oudste vorm van wetenschap. Vroege mensachtigen verzamelden al nuttige planten om op te eten, als medicijn, om werktuigen te maken, of om anderen mee te vergiften. Om kennis over planten aan anderen door te geven, moet je communiceren over de eigenschappen van planten. Je moet uitleg geven over de vorm van hun bladeren en bloemen, hun geur, hun smaak, en de plaats waar ze groeien. Het eten van de verkeerde plant kan dodelijk zijn, dus, kennis van het determineren van planten levert een sterk evolutionair voordeel op. Botanici zijn daarom goed aangepast aan hun natuurlijke omgeving.

De eerste tuinen dateren ook uit de prehistorie. Neanderthalers, die voor het binnengaan van hun Spaanse grot nog even wat wilde olijvenpitten uitspuugden, zorgden er onbewust voor dat rond hun grotten spontane olijfboomgaarden ontstonden. Zo'n 11.000 jaar geleden stonden de vlaktes van het Midden Oosten vol met voedselrijke wilde grassen, die werden begraasd door wilde ezels en antilopen. Plaatselijke jagers-verzamelaars zochten de lekkerste graszaden en wilde peulvruchten uit en begonnen met het vangen van de minst schuwe grazers. Hier was het, in het huidige Syrië en Irak, waar mensen zich vestigden in permanente onderkomens, de graszaden domestickeerden tot tarwe en gerst, en wilde grazers temden tot makke schapen en geiten. Hier was het, tussen de eerste boeren, dat de prehistorie overging op geschreven geschiedenis. De oudste kleitabletten, door Sumeriërs beschreven in spijkerschrift, gaan (hoe kan het ook anders?) over planten. Die eerste geschriften waren een soort belastingaangiftes. Ze registreerden wie er nog schapen of graan aan wie moest betalen. Maar op een vierduizend jaar oud kleitablet, opgegraven bij Bagdad, staat aangegeven dat je het sap van papaverbollen vroeg in de ochtend moet oogsten om de allerbeste kwaliteit opium te krijgen.

De eerste duizenden jaren hierna overlapt de geschiedenis van Botanie en Tuinen grotendeels met de geschiedenis van de Etnobotanie, de studie naar nuttige planten. De Egyptenaren verfded hun muren vol met aanwijzingen voor het aanleggen van wijngaarden, het zaaien van tarwe, het verwerken van papyrus en het plukken van dadels. De eerste die schreef over planten zelf en ze opdeelde in struiken, bomen en kruiden, was Theophrastus, in 350 voor Christus. Maar deze Griekse vader van de Botanie had het vooral over nuttige planten en landbouwtechnieken. Vierhonderd jaar later struinde een andere Griek, Dioscorides, door Zuid-Europa als arts in dienst van het Romeinse leger. Tijdens zijn veldtochten sprak hij met lokale kruidenkenners en noteerde de door hen gebruikte medicinale planten en de ziektes die ze konden genezen. Zijn boek *De Materia Medica* werd vertaald in het Arabisch, Perzisch en zo'n beetje alle Europese talen en gold de daaropvolgende 1500 jaar als het absolute standaardwerk van de geneeskunst en de botanie.

Het probleem echter met de geschriften van de oude Grieken en Romeinen, is dat de originelen niet meer bestaan. Ze lagen in de bibliotheek van Alexandrië, maar die werd door soldaten van Julius Cesar in brand gestoken. Dus kennen we vandaag de dag alleen nog de vele malen overgeschreven kopieën. De botanische beschrijvingen van klassieke werken waren helaas nogal vaag en refereerden vaak naar zeldzame, endemische soorten die slechts op enkele Griekse eilandjes voorkwamen. De middeleeuwse botanici kenden die planten helemaal niet, maar vervingen ze gewoon door Duitse of Franse soorten en schreven elkaars fouten gretig over. Zo kon het gebeuren dat er opeens een

maisplant in een 16^e eeuwse Dioscorides-vertaling stond, terwijl Amerika ten tijde van de Oude Grieken nog helemaal niet was ontdekt.

Tijdens de Renaissance, die in de 14^e eeuw in Italië begon, werden de Oude Grieken en Romeinen herontdekt. Kunstenaars en wetenschappers legden zich toe op het bestuderen en afbeelden van de natuur in al haar schoonheid. De Italiaanse biologieleraar Luca Ghini, die vanaf 1527 begon met lesgeven in Bologna en dit 25 jaar heeft volgehouden, begreep dat het hoog tijd was om nou eindelijk eens de fouten uit al die vertalingen van de klassieke teksten te halen. Hij droeg zijn studenten op om de originele planten van Dioscorides te zoeken in de natuur. Hij leerde ze de planten voorzichtig tussen papier uit te spreiden, plat te persen, te drogen en vast te plakken met lijm. Zo bleven de planten bewaard in hun originele vorm. Gedroogde planten kun je beschrijven, tekenen zoals ze er in de natuur uitzien, naar iemand opsturen, en in de klas aan studenten laten zien, zonder ze telkens in het veld weer te moeten gaan zoeken. Ghini had met deze techniek het herbarium uitgevonden. Dit maakte een eind aan een hoop verwarring en onenigheid onder botanici over welke plant nou welke was.

Ghini's doel was om alle planten van de hele wereld te verzamelen en op te plakken op papier. Maar het budget van de Universiteit van Bologna raakte op en Ghini dreigde op straat te worden gezet. Gelukkig schoot de groothertog van Toscane hem te hulp. Die haalde Ghini naar Pisa, betaalde zijn salaris en stelde zijn tuinen ter beschikking voor onderzoek en onderwijs. Ghini haalde planten uit de Alpen, uit Griekenland en, via schepen in de haven van Antwerpen, zaden uit het Verre Oosten en zelfs uit Amerika, dat nog maar net was ontdekt. Binnen de kortste keren stonden de tuinen van de groothertog vol met tomaten, Afrikaantjes, Spaanse peper, mais, pompoenen en zonnebloemen.

Als vliegen op de stroop kwamen wetenschappers en studenten uit heel Europa op Ghini's lessen af. Ze vergaapten zich aan de vreemdsoortige planten in 's werelds eerste botanische tuinen, zoals de Orto Botanica de Pisa en de Giardino di Boboli in Florence. En ze mochten de planten zowaar gewoon plukken en tussen kranten persen en meenemen! Dit vinden studenten ook vandaag de dag nog het allerleukste van hun botanieopleiding. Luca Ghini heeft zelf niet veel gepubliceerd. Zijn verzamelingen zijn nooit teruggevonden. Maar zijn studenten werden wereldberoemd. Zij schreven boeken, heel veel brieven, maakten herbaria, verzamelden schelpen en slakken, bestuurden botanische tuinen en schilderden planten, heel natuurgetrouw, precies zoals ze er in het echt uitzagen. En ze werkten met elkaar samen, in multidisciplinaire teams.

Een van Ghini's studenten, Mattioli, schreef een geheel nieuwe editie van Dioscorides' *Materia Medica*, en een andere student, Gherardo Cibo maakte de tekeningen erbij. En één student, zijn naam is nog even onbekend, was zo goed in het drogen van kwetsbare bloemetjes dat hij ze rond 1555 heel voorzichtig opplakte op duur papier, de namen er heel netjes bij schreef met een ganzenveer, ze samenbond in een leren kaft, er een rode strik ombond en op de voorkant met gouden letters schreef in het Latijn: "Hier voor jou, een voor eeuwig glimlachende bloementuin". En dat herbarium, dames en heren, ligt in de schatkamer van Naturalis.

Dit zogenaamde En Tibi herbarium krijgt nu 461 jaar na dato, eindelijk de wetenschappelijke aandacht die het verdient. Welke planten staan erin? En waarom nou precies die soorten? Wie heeft het gemaakt? En waarom is het gemaakt? Voor het liefje van de botanicus? Of voor zijn sponsor? We weten het niet. Nog niet. Naturalis heeft het herbarium onlangs geheel gedigitaliseerd en de 500 gedroogde planten worden nu op naam gebracht door de Griekse botanica Anastasia Stefanaki. Samen met watermerk- en papierdeskundigen, kunsthistorici, Italiaanse geschiedkundigen, kenner van het Latijn

en Grieks en het hoofd van de Biblioteca Angelica in Rome, waar een herbarium ligt met precies dezelfde planten, proberen we de mysterieuze maker van het En Tibi te achterhalen. Door goed naar iemands plantenverzameling te kijken, kun je de gedachten lezen van de verzamelaar, ook honderden jaren na dato. Er was een Griekse botanica voor nodig om te ontdekken dat de Italiaanse maker van het En Tibi herbarium de planten bijeen probeerde te brengen die genoemd werden in de geschriften van de oude Grieken. Hij maakte namelijk nog al wat spelfouten in zijn Grieks.

De 'Botanische Dageraad' verspreidde zich vanuit Italië snel over West Europa. Talloze botanische tuinen werden opgericht, met steeds verder uitdijende verzamelingen planten, die als broedplaats dienden voor wetenschap en onderwijs. Botanici wachtten niet langer in de haven tot schepen hun exotische planten kwamen brengen, ze gingen zelf aan boord als arts, apotheker en ontdekkingsreiziger. De Duitser Leonhard Rauwolf zeilde in 1573 van Marseille naar Libanon, op zoek naar nieuwe medicinale planten voor de apotheek van zijn broer. Rauwolf trok per ezel van Tripoli naar Aleppo, zakte per boot de Eufraat af, door Raqqa tot aan Bagdad, en keerde per kameel via Koerdistan terug naar Libanon. In zijn reisverslag beschreef hij de cultuur en gewoontes van de Turken, Arabieren, Christenen en Joden in de levendige, multiculturele samenleving van de 16^e eeuwse Midden Oosten. Rauwolf gluurde in de groentetuinen en snuffelde in de zadeltassen van de Perzische karavanen om te kijken wat die verhandelen. Zijn reisverslag uit 1582 werd een ongekende bestseller. Maar zijn beeldschone herbarium met tijdens zijn reis verzamelde planten bleef opgesloten in de schatkamer van keizers, koningen, prinsessen, de Universiteit Leiden en Naturalis. Het herbarium was de afgelopen eeuwen maar bij een handjevol botanici bekend.

Tot een paar maanden geleden, toen de Iraanse botanicus Abdolbaset Ghorbani het herbarium weer opende, de 200 planten determineerde en de Turkse, Arabische en Perzische namen en gebruiken ontcijferde uit het 16^e eeuwse Gotisch Duitse handschrift. Het Rauwolf herbarium leest als een wandeling door de hangende tuinen van Babylon. Pagina's vol henna, kekererwrten, granaatappels, sesam, amandelen, pistachenootjes, woestijnplanten en wilde narcissen. Baset, die over een paar maanden het gehele Syrische herbarium met wetenschappelijke context op het web zal publiceren, was de eerste person uit het Midden Oosten die het herbarium ooit heeft mogen bestuderen. Samen denken we na over hoe we deze cultuurhistorische schat via internet kunnen delen met de Syrische gemeenschap, zowel in Syrië als in Europa. Het waren immers hun voorouders die hun kennis deelden met een Duitse vreemdeling die zomaar hun tuin binnenwandelde. Juist in een tijd waarin de historische kunstschaten van Syrië in rap tempo worden vernietigd, zijn wij verplicht dit erfgoed de aandacht te schenken die het verdient.

In Nederland schreef Carolus Clusius, de 16^e eeuwse prefect van de Leidse Hortus, een verzoek aan de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Of de zeevaarders tijdens hun reizen alsjeblieft wat takjes met bladeren van nootmuskaat, zwarte peper, kaneel en andere vreemde planten wilden bewaren tussen papier en bij de lokale bevolking wilden informeren hoe deze planten werden genoemd en gebruikt. In de speciale collecties van Naturalis en de Leidse en Amsterdamse Universiteitsbibliotheken ligt het bewijs dat de VOC naar Clusius heeft geluisterd. Talloze gedroogde planten, heel veel kaneelbladeren, en honderden handgekleurde tekeningen van medicinale planten, wortels en zaden, met uitgebreide recepten voor het maken van geneesmiddelen tegen de rode loop, de zesdaagse koorts of kwade humeuren. De meesten voorzien van lokale namen in het Singalees en Tamil. Nauwkeurig opgetekend door de scheepsartsen van de Nederlandse handelsposten op Ceylon en zuidwest India. Een gedeelte van deze botanische schatten van de Gouden Eeuw zijn nog niet wetenschappelijk onderzocht en nooit beschikbaar gemaakt voor liefhebbers van medicinale planten in India of Sri Lanka

zelf. Samen met kunsthistorica Mieke Beumer van de Artis bibliotheek, student Ariane Scholman en wetenschapshistorica Anjana Singh van de Universiteit Groningen probeer ik te achterhalen wie de tekeningen van de medicinale planten heeft gemaakt, welke planten erop staan en hoe de Sri Lankaanse plantennamen en de ideeën over ziekte en geneeskruiden de afgelopen eeuwen zijn veranderd.

We zijn ondertussen aangeland in de 17e eeuw. De West Indische Compagnie voer tussen Europa, Afrika, Suriname, Brazilië, Curaçao en vervoerde voornamelijk slaven, plantagegewassen en handelsgoederen. Af en toe voer er ook een botanicus mee. Maurits van Nassau, die van het Mauritshuis, was behalve gouverneur van Nederlands Brazilië en slavenhandelaar, ook geïnteresseerd in de natuur. Hij nodigde een groep kunstenaars en wetenschappers uit om de nieuwe kolonie in kaart te brengen. Dit resulteerde niet alleen in de prachtige schilderijen van Frans Post, die nu in het Rijksmuseum hangen, maar ook in de rijk geïllustreerde *Historia Naturalis Brasiliae*, het eerste wetenschappelijke boek over Brazilië, met honderden beschrijvingen van planten, dieren en traditionele kennis van de lokale Tupi Indianen en slaven uit Angola. Ook dit boek ligt in de Leidse schatkamers.

De Amsterdamse Hortus bestookte de gouverneur van Suriname met verzoeken of hij wat interessante planten naar Nederland kon sturen, om te dienen als sieraad voor de stadstuin. Na enig gemopper van de gouverneur kwamen er brieven met zaden richting Amsterdam, verzameld door de mysterieuze Hendrik Meyer. Al snel konden de Amsterdammers zich vergapen aan de rood-zwarte zaadjes van de *Abrus precatorius* en de knalgele bloemen van de *Hibiscus moschatus*. Dat beide planten eigenlijk van Afrikaanse afkomst waren en Suriname waren binnengekomen via zaadjes in de amuletten van gevangen slaven, dat wist toen nog niemand. Hendrik Meyer moet een sympathieke vent geweest zijn, want hij maakte een herbarium vol met nuttige planten en gebruiken, door plaatselijke Indianen en slaven aan hem toevertrouwd. Meyer schreef ook de geheime recepten op waarmee slavinnen abortus pleegden, om te voorkomen dat hun kinderen ook tot slaaf werden gemaakt. Deze notities werden vervolgens door de Leidse botanicus Paul Hermann vakkundig weer weggemoffeld. Een paar jaar later tekende de tweede bioloog in Suriname, Maria Sybilla Merian, precies dezelfde recepten op. Ook de zwarte bladzijden uit de Nederlandse geschiedenis zijn af te lezen uit de historische collecties in de Leidse schatkamers.

De niet aflatende stroom van nieuwe planten uit verre landen leidde tot een ongeken- de bloei van de botanie als wetenschap. Losse herbariumvellen met gedroogde planten maakten het makkelijk om de soorten te classificeren in verschillende taxonomische groepen. De uitvinding van de broeikas maakte het mogelijk om tropische planten in Nederland op te kweken. In 1735 werd de jonge Zweedse botanicus Carl von Linné in een tropische kas in Heemstede aan het werk gezet om de collectie van een rijke zakenman te inventariseren. Dit werk fascineerde de botanicus zodanig dat hij in 1753 onder zijn artiestennaam Carolus Linnaeus het baanbrekende botanische werk *Species Plantarum* publiceerde, waarin hij alle planten een tweeledige naam gaf: een genus- en een soortnaam. Linnaeus creëerde orde in de chaos van het plantenrijk, en zijn handige systeem wordt door alle botanici ter wereld nog elke dag gebruikt. Sommige van de planten uit die Heemstedse tropische kas, door Linnaeus zelf in papieren bloemenvaasje geplakt, liggen (u raadt het al!) in de schatkamer van Naturalis.

De historische collecties van gedroogde planten en botanische tekeningen in de Leidse schatkamers zullen de komende jaren de basis vormen voor mijn onderzoek binnen de Clusius leerstoel Geschiedenis van de Botanie en Tuinen. De oude collecties zijn erg kwetsbaar en verdienen het ook om achter slot en grendel te liggen. Ze zijn niet alleen erg mooi, maar ook onvervangbaar, want ze vertegenwoordigen elk een uniek moment

in plaats en tijd. Maar van een schatkamer krijgt bijna niemand de sleutel. Als je heel veel collecties hebt, en de deuren goed op slot doet, vergeet je soms wat je allemaal hebt of dat je iets hebt. Linnaeus, die geruime tijd in Leiden verbleef, heeft diverse historische collecties niet ingezien, hoewel hij ze graag zou hebben willen bestuderen. Dit is eeuwenlang zo door gegaan. Zelfs in 2014, toen Naturalis van de aardgasbaten het hele herbarium mocht digitaliseren, zijn de historische collecties overgeslagen. Wist het management wel van hun bestaan af?

In de afgelopen decennia is er al baanbrekend werk gedaan door Leidse botanici zoals Simon Van Ooststroom, Hans Heniger, Gerard Thijsse en zijn Japanse collega's aan de Von Siebold collecties, Renske Ek aan collecties van Linnaeus en Maarten Christenhusz aan het Cade herbarium. Maar er blijft nog genoeg historisch materiaal over voor twee andere Clusius hoogleraren. De meeste botanici zijn namelijk niet zo happig op historische collecties. Zij zijn taxonomen, gespecialiseerd in een enkele plantenfamilie of geslacht, en hebben graag collecties waarvan de vindplaats exact met een GPS is vastgesteld, en waar alle bloemen en vruchten nog aanzitten. In historische collecties ontbreekt vaak van alles, je moet vaak maar raden wie het verzameld heeft en waar. Het zijn vaak samenraapsels van tientallen families, en dan staan er ook nog van die rare pre-Linneaanse namen bij, vol spelfouten, die je niet even op internet kunt verifiëren. Als taxonomen de historische collecties openslaan, dan is het meestal om bij hun eigen lievelingsplant een type sticker te plakken, een stukje DNA te verzamelen, en vervolgens het boek weer dicht te slaan. Ze zijn niet zo geïnteresseerd in de lokale namen en gebruiken, in de reisverslagen van de verzamelaars of de historische context, die ook nog eens is opgeschreven in het Latijn, Portugees, Frans, oudbakken Nederlands, Gotisch Duits of nog erger, Italiaans.

Historici kunnen ook weinig met gedroogde planten of botanische tekeningen als er geen geschreven tekst bij staat en als er niemand anders een boek over heeft gepubliceerd. Kunsthistorici zijn vaak wel geïnteresseerd: in het papier, de verf, het handschrift of de kaft, maar slaan de plant zelf vaak over. Op dit punt moeten botanici en historici de handen ineenslaan, en vanuit een multidisciplinair perspectief de schatkamer opnieuw binnengaan. Alleen samen kunnen we de voetstappen traceren van de ontdekkingsreizigers en diep in hun ziel kijken. Samen met historici wil ik de komende jaren een aantal oude collecties onderzoeken en de volgende wetenschappelijke vragen beantwoorden:

- Om welke plantensoorten gaat hier?
- Waarom die specifieke planten?
- Wie heeft ze verzameld? Wie was de tekenaar?
- Wat was de bedoeling van deze collectie?
- Hoe past deze verzameling in de geschiedenis van de Botanie en Tuinen?
- Wat is het wetenschappelijke belang van deze collectie?
- Hoe kunnen we onze onderzoeksresultaten het best delen met de rest van de wereld?

De eerste stap is het digitaliseren van de oude herbaria en botanische tekeningen. Door middel van hoge resolutie foto's kan de inhoud bestudeerd worden en hoef je niet meer de hele dag met je handen aan die collecties te zitten. Het Teylers Museum in Haarlem, het Linnaeus 2.0 team van Naturalis en het Centre for Digital Scholarship van de Leidse Universiteitsbibliotheek helpen ons de hoge resolutieplaatjes te maken en op het web te zetten.

De tweede stap is het identificeren van de planten. Als de kwaliteit van de collecties goed genoeg is, de tekst leesbaar en het land van oorsprong bekend, kan dit ook door studenten worden gedaan. Jazeker, beste museumdirecteuren: studenten in de

schatkamer! Niet schrikken, we letten goed op, en de resultaten zijn verbluffend. En gratis bovendien! De Leidse cursus tropische plantenfamilies geeft studenten een prima wetenschappelijke basis om de planten op familie te determineren, waarna ze er met de literatuur en de hulp van de gepensioneerde botanici op de Nieuwenhuizenweg wel uitkomen. Dit betekent niet dat de oude collecties hierna voorgoed de kluis in moeten. Om planten te kunnen determineren moet je soms met een binoculair over een driehonderd jaar oud boek hangen om piepkleine vruchtbeginsels te bekijken. Of met je vingers over een blaadje aaien om te voelen of de beharing fluweelachtig of borstelig is. Dat lukt niet met een foto. Bovendien moeten historici met een zaklantaarn door de bladzijde schijnen om het watermerk te zien. Soms zie je aan die kaft de snijsporen van gestolen pagina's. Ook vallen er eeuwenoude papiertjes met aantekeningen van andere wetenschappers tussen de bladzijden uit. Dus de collecties moeten beschikbaar blijven voor onderzoek. De deur van de schatkamer moet blijvend open kunnen.

De schatkamer van Naturalis geeft ook toegang tot de Economische Botanie collectie. Hier staan 8000 glazen potjes en dozen met zaden, wortels, vezels, koffie- en cacao bonen, rijst, suiker, katoen, tabak, kininebast, rubber, pijlgif, opium en alles wat er nog meer aan plantenmateriaal te halen viel in de Oost en de West. Ooit werden ze geshowd op wereldtentoonstellingen, nu zijn ze de stille getuigen van een voorbijgane tijd. Ze vormen de materialenbibliotheek van de Nederlandse koloniën. Zouden ze nog bestaan, de Surinaamse canephora koffie, geïmporteerd door de firma Duyvis in 1961? En de levantkatoen, gesponnen in de Twentse stoomblekerij in Goor? Veel van deze cultivars bestaan waarschijnlijk niet meer. De moderne landbouw heeft zo lang geselecteerd op snelle groei, hoge opbrengst en uniformiteit, dat de huidige cultivars een zeer beperkte genetische diversiteit hebben. Ze zijn gevoelig voor klimaatverandering en hebben veel kunstmest en bestrijdingsmiddelen nodig. Zaadkwekers en veredelaars zijn weer op zoek naar de vergeten gewassen van vroeger en hun wilde verwanten. Ze hebben de oorspronkelijke genetische diversiteit nodig om nieuwe cultivars te kweken, die wel een natuurlijke weerstand hebben tegen ziekten en plagen, en beter kunnen groeien op slechte, uitgeputte grond. Alleen zo kunnen we het wereldvoedselprobleem oplossen.

De aubergines die Rauwolf in de groentetuinen van Aleppo verzamelde, groeiden misschien niet zo hard. Ze waren ook niet mooi egaal paars, maar ze smaakten waarschijnlijk niet naar spons, zoals de aubergines uit de Albert Heijn. Het komende jaar gaan mijn collega Niels Raes en ik inventariseren welke gewassen uit onze historische collecties van belang kunnen zijn voor zaadbedrijven zoals Rijk Zwaan. De tomatenzaadjes uit het En Tibi herbarium kiemen waarschijnlijk niet meer, maar hun DNA verradt nog wel welke afweerstoffen de tomaat maakte tegen 16^e eeuwse vraatkevers.

We moeten niet vergeten dat het overgrote deel van de historische collecties niet uit Nederland komt. Het waren de lokale bewoners van Pernambuco, Java, Ceylon en Paramaribo, die de oude ontdekkingsreizigers vertelden met welke bast je malaria kon genezen, wat de beste rotan was voor meubels, en uit welke boom je rubber kon tappen. Die kennis heeft de Nederlanders veel rijkdom opgeleverd. Maar die kennis was niet alleen van ons. Onze historische collecties zijn net zo goed het culturele erfgoed van de huidige bewoners van Brazilië, Sri Lanka, Suriname en Indonesië. Slechts een paar objecten uit de schatkamer zijn wel eens tentoongesteld. Het meeste blijft onzichtbaar voor het publiek. De nazaten van degenen die op de overzeese plantages hebben gewerkt, wiens voorouders die kaneelbladeren voor de VOC dokters in het bos hebben gezocht, die weten niet eens van het bestaan van onze collecties af.

“Open de schatkamer en dekoloniseer het museum” is de titel van mijn rede. Open de schatkamer om de inhoud te inventariseren, te digitaliseren en beschikbaar te maken voor onderzoek en onderwijs. Dekoloniseren om wetenschappers uit de landen van oorsprong erbij te betrekken, de collecties in de juiste context te plaatsen en de ontbrekende informatie te achterhalen. Manieren zoeken om de resultaten onder de aandacht te brengen in Indonesië of Suriname, en de migrantenpopulaties uit die landen kennis te laten maken met de collectie. Wat weten zij nog van de vergeten groenten uit hun moederland? Het Nederlandse museumpubliek is wit, oud en hoog opgeleid. Zijn onze koloniale collecties niet een uitgelezen mogelijkheid om wat meer diversiteit in het museumpubliek te krijgen?

Het afgelopen jaar ben ik alvast begonnen. Door een Turkmeense Iraniër het Rauwolf herbarium in handen te geven. Door Rauwolf's studentenherbarium uit Zuid-Frankrijk te laten onderzoeken door de jonge botanica Alice Bertin uit Marseille. Door de schitterende, 200 jaar oude kleurenplaten van Japanse landbouwgewassen uit de Von Siebold collectie te laten determineren door Shantonu Abe Chatterjee, een Japanse en tevens Wageningse student organische landbouw. Zijn eindpresentatie, inclusief proeverij van vergeten Japanse groenten, gaf hij in de Leidse hortus. De zaal zat bomvol. Er is veel interesse voor koloniale historie bij het Nederlandse publiek, hoewel de botanische kant van deze periode niet vaak wordt belicht.

In de komende jaren hoop ik samen met wetenschapshistoricus Toine Pieters en collega's van Kew Gardens en de Universiteit van Kopenhagen Europese subsidie binnen te halen om promovendi aan te stellen op onze Surinaamse rijstcollecties en onze rubber- en kinineverzamelingen. Over een paar maanden komen een kunsthistorica en een botanica uit Italië om ons 17^e eeuwse Siciliaanse Boccone herbarium te onderzoeken. Met de Chinees-Leidse farmacologe Mei Wang probeer ik een Chinese PhD student aan te trekken om onze medicinale plantencollecties uit China te bestuderen, waarvan we niet eens de etiketten kunnen lezen. Met de Braziliaanse Mariana de Campos Françoso wacht ik vol smart op de subsidie om de hele *Historia Naturalis Brasiliae* ondersteboven te keren, samen met zoölogen, botanici en antropologen, en terug te gaan naar noordoost Brazilië om samen met de nazaten van de Tupi Indianen te kijken wat er nog over is van de kennis van hun voorouders, die van zo'n grote invloed is geweest op de geschiedenis van de botanie en tuinen.

Historische plantencollecties, of het nou takjes met bladeren zijn, zaadjes in een jampotje of tekeningen op papier, zijn niet alleen interessante onderzoeksobjecten of potentiële publiekstrekkers. Zij verbinden ons ook met onze voorouders, of dat nou de ontdekkingsreizigers zijn, de handelaren van de WIC en VOC, of de mensen wier harde en niet altijd vrijwillige werk eeuwenlang de basis vormde voor de Nederlandse welvaart. Deze Clusius leerstoel kan ons helpen om onze eigen geschiedenis terug te vinden, die nu nog vaak verstopt zit tussen eeuwenoude gedroogde bladeren.

Dankwoord

Mijn dankwoord betreft op de eerste plaats het bestuur van de Faculteit Wis- en Natuurwetenschappen van de Universiteit Leiden, het bestuur van de Clusius Stichting en allen die aan de totstandkoming van deze benoeming hebben bijgedragen. Onderzoek aan historische collecties is alleen maar mogelijk als iemand de schatkamer voor je open doet. Het was voormalig herbariumdirecteur Pieter Baas, die in 2003 aan mij vroeg: Zal ik jou eens iets heel erg moois laten zien? Als Pieter mij toen niet de tweehonderd jaar oude Japanse tekeningen van wasabi knollen had laten zien, en mij tevens wat privélessen in de Leidse universiteitspolitiek had gegeven, had ik hier vandaag niet gestaan. Het collectiebeheer van Naturalis, met name Christel Schollaardt en haar team, is altijd zeer behulpzaam bij het toegankelijk maken van onze botanische

schatten en de achtergrondinformatie, net zoals de Leidse Universiteitsbibliotheek en de Hortus Botanicus. Toine Pieters is mijn brug naar de wereld van de historici. Maar het zijn mijn onderzoekers en studenten die elke dag, pagina na pagina, enthousiast en leergierig de geschiedenis van de botanie en tuinen ontrafelen uit droge bladeren, vage tekeningen en cryptische teksten in moeilijke talen: Anastasia Stefanaki, Baset Ghorbani, Alice Bertin, Sarina Veldman, Nadine Barth, Ariane Scholman, Francisca de Vries, Celia Garcia, Mireia Alcantara Rodriguez, Ayushi Dhawan en Shantonu Abe Chatterjee. En als we er niet uitkomen, zijn er altijd wel wat gepensioneerde botanici die ons met de moeilijkste planten willen helpen. Het was mijn eigen promotor Paul Maas, die door zijn decennia lange, inspirerende manier van lesgeven aan jonge studenten, ons op het spoor bracht van de Italiaanse botanieleraar Luca Ghini, die zelf in de schaduw bleef staan terwijl zijn studenten wereldberoemd werden. Ik had mijn vader hier vandaag graag in de zaal zien zitten, maar gelukkig is de rest van mijn familie erbij. Mijn zoon Daan, die van planten houdt, maar vooral als er een vogel op zit. Mijn zoon Michiel, die dol is op geschiedenis. Een paar maanden geleden was ik zelf bijna een voetnoot in de Geschiedenis van de Botanie en Tuinen geworden. Dankzij Chris ben ik er nog, om van deze leerstoel iets moois te maken.

Ik heb gezegd.